

עיונים לפרשת חיי שרה עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

איך ייתכן שאליעזר חיפש אישה על-פי סימן וניחוש?

הרב ש"י לוי

דבר מדברים אלו לוקה.

אם כן, כיצד עשה אליעזר סימן שאסרה אותו התורה? ואף שבי-מי אליעזר עדיין לא ניתנה תורה, והוא לא היה מזהר על-כך, עדיין קשה: כיצד הקב"ה סייע בידו לעשות דבר המגונה על-פי התורה? וכן קשה: כיצד יונתן, שחי לאחר מתן תורה, עשה סימן וניחוש?

הקושייה מתעצמת עוד יותר לאור שיטת הרמב"ם⁸ שאין אמת בכשפים וניחושים:

ודברים האלו כולן דברי שקר וכזב הן והם שהטעו בהן עובדי כוכבים הקדמונים לגויי הארצות כדי שינהגו אחריהן, ואין ראוי לישראל שהם חכמים מחוכמים להמשך בהבלים אלו ולא לה-עלות על לב שיש תועלת בהן, שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל... כל המאמין בדברים האלו וכיוצא בהן ומחשב בלבו שהן אמת ודבר חכמה אבל התורה אסרתן אינן אלא מן הסכלים ומחסרי הדעת...

הרמב"ם כותב, שהכשפים והניחושים הם שקר וכזב, ומשום כך התורה אסרה עלינו לעשותם. אם-כן קשה: כיצד אליעזר עבד אברהם ויונתן עשו סימן וניחוש וסמכו עליהם!?

כמו-כן, במורה נבוכים כותב הרמב"ם שאברהם אבינו היה בעצ-מו מתנגד למעשיהם הרעים של עובדי-האלילים שנהגו בכשפים וניחושים:

נולדו בהם (בעובדי העבודה זרה) דעות, והיה מהם, מעונן, ומ-נחש, ומכשף, וחובר חבר, ושואל אוב וידעוני, ודורש אל המתים, וכבר בארנו בחבורנו הגדול משנה תורה שאברהם אבינו ע"ה התחיל לסתור אלו הדעות...

אם-כן כיצד תלמידו ומשמשו של אברהם אבינו בעצמו נהג במ-עשים שאדונו חייב את הרבים להתרחק מהם?

הכסף משנה⁹ ביאר והאריך ליישב את שיטת הרמב"ם, וכתב:

בפרשתנו מסופר שאברהם שלח את אליעזר למצוא אישה בע-בור יצחק, ומזהיר אותו שלא ייקח אישה מארץ כנען, אלא שייקח אישה דווקא מארצו ומולדתו של אברהם – ארם נהריים. הדבר שהיה מצופה מאליעזר הוא שיחפש את משפחתו של אברהם, ויבקש מהם לסייע לו למצוא אישה ראויה ליצחק. אולם אליעזר בוחר בדרך שונה לגמרי מהמצופה, ומחליט למצוא אישה ליצ-חק על-פי סימן וניחוש: "וְהִיָּה הַנֶּעֱרָךְ אֲשֶׁר אֵמַר אֵלַי הִטִּי נָא כֶּדֶךָ וְאֶשְׁתֶּה וְאִמְרָה שְׂתֵה וְגַם גְּמִלִיךָ אֲשַׁקֶּה אֹתָהּ הַכֶּחֶךְ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וְבָהּ אֲדַע כִּי עֲשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדֹנָי"¹.

אולם לכאורה יש קושי גדול במעשיו של אליעזר, שהרי התורה כתבה "לא תנחשו"² – כלומר, אסור לקבל החלטות על-פי סימ-נים וניחושים. וכך עולה לכאורה גם מדברי הגמרא³:

והאמר רב: כל נחש שאינו **כאליעזר עבד אברהם** וכיונתן בן שאול⁴ אינו נחש!

הרד"ק⁵ פירש שהגמרא לא התכוונה כלל לאסור ניחוש מהסוג שעשו אליעזר ויונתן. ניחוש האסור הוא רק כאשר אדם מנחש על-פי דברים שיקרו לו או שעשו בעלי-חיים, **וחושב שמקרה זה בעצמו הוא המיטיב או המרע למזלו**. אולם מותר לאדם לע-שות סימן כדי לחזק את ליבו לעשות מעשה מסוים, כל עוד הוא לא חושב שהסימן עצמו הוא זה שמרע למזלו.

אולם **הרמב"ם**⁶ פירש שכוונת הגמרא היא **שאסור לנחש** ניחו-שים מאותו סוג שעשו אליעזר ויונתן. וזה לשון הרמב"ם:

אין מנחשין כעכו"ם שנאמר לא תנחשו, כיצד הוא הנחש? כגון אלו שאומרים הואיל ונפלה פתי מפי או נפל מקלי מידי איני הולך למקום פלוני היום שאם אלך אין חפציי נעשים, הואיל ועבר שועל מימיני איני יוצא מפתח ביתי היום שאם אצא יפגעני אדם רמאי... **וכן המשים סימנים לעצמו אם יארע לי כך וכך אעשה דבר פלוני ואם לא יארע לי לא אעשה, כאליעזר עבד אברהם, וכן כל כיוצא בדברים האלו הכל אסור** וכל העושה מעשה מפני

7 כך הקשה הרד"ק.
8 הלכות עבודה זרה יא, טז.
9 הלכות עבודה זרה יא, ד.

1 בראשית כד, יד.
2 ויקרא יט, כו.
3 חולין צה, ב.
4 בשמואל א, פרק יד, מסופר שיונתן הלך עם נערו אל מצב פלישתים ליד מכמש, ועשה סימן עם נערו: אם יאמרו הפ-לישתים 'תעצרו עד שנגיע אליכם', זהו סימן שעלינו לברוח ולא להילחם איתם. אולם אם יאמרו "עלו עלינו" זהו סימן שה' נתנם בידינו ואנו יכולים לעלות אליהם ולנצחם.
5 שמואל א, יד, ט.
6 הלכות עבודה זרה יא, ד.

תירוץ נוסף כתב **רבי שלמה חעלמא בספר מרכבת המשנה**¹¹. אליעזר לא סמך כלל על הסימן, אלא **התפלל** לפני-כן לקב"ה שיזמן לו אישה ראויה בעבור יצחק, ואליעזר סמך בצורה מוחלטת על הקב"ה, וביקש את הסימן רק כאות שהקב"ה שמע את תפילתו¹².

על-פי תירוצים אלה צריך להבין מדוע הגמרא מביאה את אליעזר ויונתן כדוגמה לניחוש אסור. **הכסף משנה ומרכבת המשנה** ביארו שכוונת הגמרא להביא אותם כדוגמה לאנשים שסמכו באופן מלא על הסימן שנתנו, ולכן אדם שיסמוך ויקבל החלטות על-פי סימן וניחוש שאין בהם היגיון – עובר על איסור. אולם אליעזר ויונתן בעצמם לא עשו איסור, כיוון שפעלו על-פי סימן שיש בו היגיון (לפי הכסף משנה) או שסמכו על תפילתם ולא על הסימן (לפי מרכבת המשנה).

הנחש שאסרה תורה הוא התולה את מעשיו בסימן שאין הסברא נותנת שיהא גורם תועלת לדבר או נזק כגון פתו נפלה לו מידו או צבי הפסיק לו בדרך שאלו וכיוצא בהן הם מדרכי האמורי **אבל הלוקח סימנים בדבר שהסברא מכרעת שהם מורים תועלת הדבר או נזקו אין זה נחש**.

האיסור לנחש הוא דווקא כאשר אדם תולה את החלטתו בסימן **שאינו שום היגיון שכלי** בקשר בין הסימן לקבלת ההחלטה. כגון אדם שאומר שמשום שנפלה הפת מידו, או עבר לפניו בעל-חיים מסוים – זה מראה שיש לו מזל רע ועליו להימנע מלעשות מעשים שרצה לעשות. אולם כאשר **יש היגיון שכלי** בהשפעת הסימן על קבלת ההחלטה, אין בכך שום איסור. על-פי יסוד זה מבאר הכסף משנה שלא היה כל איסור במעשיו של אליעזר, כיוון שהיה היגיון בסימנים שביקש. אליעזר חיפש ליצחק אישה בעלת מי-דות טובות וגומלת חסדים באופן מיוחד. לכן אמר שאם תבוא אישה שכאשר יבקש ממנה לשתות היא תשיבהו ברוח נדיבה, "גם גמליך אשקה" – זוהי האישה שמתאימה במידותיה להתחתן עם יצחק, ואותה ייחדו לו מן השמים¹⁰.

חם ולכן מפחדים לצאת מהמחנה שלהם החוצה, ולכן יש להסיק שיונתן ונערו, שהיו לוחמים מיומנים, יוכלו לנצחם.

- 11 על הלכות עבודה זרה יא, ד
- 12 המרכבת המשנה מבאר שגם יונתן התפלל אל ה' שי-עזור לו לכבוש את מחנה פלישתים, וביקש את הסימן רק כאות שתפילתו נענתה. והוסיף שאף שלא כתוב בפסוקים שיונתן התפלל אל ה', מסתמא הוא התפלל לפני-כן.

10 באשר ליונתן, הרמב"ם מסביר שגם בסימן שלו היה היגיון. אם יאמרו לו הפלישתים להישאר במקומו ושהם ירדו אליו, זה סימן שהם חיילים חזקים ואמיצים ואינם יראים לצאת מהמחנה שלהם. לכן יש להסיק שיהיה לו קשה לנצחם. אולם אם הפלישתים יאמרו לו לבוא אליהם, זה סימן שהם לא בטוחים בכוח

מערת המכפלה?

הרב ש"י לוי

יש דין עבודה זרה, כיוון ש"אף על פי שאין טועים אחריהם לעשותן אלהות, הואיל ומשתחיים לפניהם השתחואה של אלהות דין עבודת אלילים יש להן". אם כן, הישמעאלים נחשבים לעובדי עבודה זרה אף שמאמינים באל אחד.

ממחלוקת זו נגזרת סוגיה נוספת: האם מותר להיכנס למסגד?

הרב אליעזר וולדנברג, "הציץ אליעזר"⁴, פסק כר"ן, שמקום תפילתם של הישמעאלים מוגדר כמקום עבודה זרה ולכן אסור להיכנס אליו. ואילו **הרב עובדיה יוסף**⁵ טען שאילו היה הר"ן רואה את דברי הרמב"ם, היה מודה לו, כיוון "שבודאי הרמב"ם היה בקי בהם (=בישמעאלים) ביותר". על פי זה פסק שמסגדים אינם מוגדרים כמקום עבודה זרה, ומותר להיכנס אליהם ואף להתפלל להם.

בעוונותינו הרבים חלק מהאולמות במערת המכפלה משמשים כמסגד לישמעאלים במשך רוב ימות השנה, ובימים מיוחדים אולמות אלה נפתחים גם ליהודים. השאלה היא האם מותר להיכנס למסגד?

הראשונים דנו בשאלה האם הישמעאלים נחשבים לעובדי עבודה זרה. מצד אחד הם מאמינים באל אחד, אולם מצד שני הם משתחווים לאבן במקומו, וגם הגמרא¹ מציינת שיש מקום עבודה זרה בארץ ערב (ערביא). בשאלה זו נחלקו הראשונים:

הרמב"ם² סובר שאכן בתחילה היו הישמעאלים עובדי עבודה זרה לעבודת פעור ומרקוליס. אולם הישמעאלים כיום "אינם עובדי עבודה זרה כלל, וכבר נכרתה מפיהם ומלבם, והם מיחדים לאל יתעלה יחוד כראוי[...] ואם יאמר אדם שהבית שהם מקלסין אותו בית עבודה זרה הוא, ועבודה זרה צפונה בתוכו שהיו עובדי עבודה זרה אבותיהם מה בכך. אלו המשתחיים כנגדו היום אין לבם אלא לשמים. וכבר פירשו רבותינו זכרונם לברכה בסנהדרין שאם השתחואה אדם לבית עבודה זרה והוא סבור שהוא בית הכנסת הרי לבו מסור לשמים".

לעומת זאת **הר"ן**³ סובר שלמקומות הקדושים של הישמעאלים

4 ציץ אליעזר יד, סא
5 יביע אומר ז, יו"ד, יב

1 עבודה זרה יא, ב
2 שו"ת הרמב"ם סימן תמח
3 חידושי הר"ן סנהדרין סא, ב